

Ανδρέας Μουσούρης (1785-1860) ιδρυτής του Εθνικού Μουσείου της Ελλάδος

Κυριακός Πιττάκης (1798-1863), ο πρώτος «Ελλήνας» Έφερος των Αρχαιοτήτων.

Τα πρώτα χρόνια της ελληνικής αρχαιολογίας

Το μεγάλο ενδιαφέρον που υπάρχει στην Ελλάδα για την αρχαιολογία δεν συναδεύεται και από αντίστοιχο ενδιαφέρον για την ιστορία της επιστήμης αυτής. Τούτο δεν συμβαίνει μόνο για την αρχαιολογία, γιατί και η ελληνική φιλολογία δεν έχει ακόμη την ιστορία της. Και για την φιλολογία η έλλειψη ενδιαφέροντος δικαιολογείται γιατί η προσφορά της, αν εξαιρέσουμε λίγους φιλολόγους από τους οποίους μνημονεύω μόνο τον Κοραή, είναι συγκριτικά με την αρχαιολογία μικρή. Στην ελληνική αρχαιολογία όμως, που την άσκησαν οι Έλληνες αρχαιολόγοι μαζί με τις ξένες Σχολές, οφείλεται η αποκάλυψη και η πρώτη δημοσίευση των μνημείων του χώρου όπου ήκμασε ο κατ' εξοχήν ελληνικός κλασικός πολιτισμός.

Βασίλειος Χ. Πετράκος
Έφερος των Αρχαιοτήτων Αττικής

Και ενώ η φιλολογία, ως επιστήμη παγκόσμιος και πέρα από εθνικά σύνορα υπήρξε κυρίως τον εαυτό της, η αρχαιολογία έχοντας σχέση με τα υλικά μνημεία αποτέλεσε από τη στιγμή που ελευθερώθηκε ο τόπος από τους Τούρκους, θεμέλιο της εθνικής ιδεολογίας. Την πολιτική στ-

μασία της αρχαιολογίας την καταλαβαίνουμε βλέποντας γειτονικά μας κράτη, που κηρύγματα ως έργα προγόνων των κατοίκων τους, δημιουργήματα αρχαία ελληνικά ή θεωρητικά προσπαθήντας να θεμελώσουν διεκδικήσεις ή να δικαιολογήσουν καταστάσεις και αντίστοιχα την αντί-

δραση των ελληνικών κυβερνήσεων και των πνευματικών ανθρώπων στις προσπάθειες αυτές. Όμοια πολιτική με την θοριθεία των μνημείων, αλλά με κάθε δικαιώμα, κάνουμε και εμείς αποδεικύνοντας την, αυτοποδεικτή όλωστε, ελληνικότητα ορισμένων περιοχών που υποθέλουν οι γειτο-

νές μας. Τα μνημεία ακόμη γίνονται δργανά, κάπι από το οποίο έχουν γλυτωθεί οι ευτυχείς φιλόλογοι, οι κονομικής πολιτικής των κυβερνήσεων, όπως στις δεκαετίες του 50 και του 60 με την ανάπτυξη του τουρισμού. Ευθύς όμως ως εξαφαλιστική η προσέλευση των τουριστών, τα μνημεία κπρύγτηκαν, τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 70 και του 80, εχθροί της οικονομικής πρόδου και επάνω τους ξήτικταν εκστατάνδες πολικοτάκτες ενώ οι αρχαιολογοί προσπαθούσαν να διασύνουν μέσα από τα μπάτων των κατεδαφίσεων μερικά σπαράγματα της αρχαίας ζωής. Σήμερα, ενός μεγάλου φυσικού και ιστορικού μνημείου, της Ψτάλαιας, παράσπονται τα σπλαγχνά για την δημιουργία των εγκαταστάσεων επεξεργασίας λυμάτων της Αθήνας, ενώ σε μικρή απόσταση, στο αντικρύν νηοι τη Σαλαμίνα, ο τύμβος των Σαλαμινών περιστοιχίζεται από τους κερδόσκοπους της πρόδου που απέιλουν να τον εξαφανίσουν. Είναι φανερό ότι τώρα αρχαιολογία και πολιτική, εθνική και κομματική, είναι στενά συνδεδεμένες και απόρω πώς η ιστορία της αρχαιολογίας δεν περιλαμβάνεται στην καθολική της μορφή, στα ενδιαφέροντα των ιστορικών και των αρχαιολόγων.

Το 1984 συμπλήρωθηκαν 150 χρόνια από την ίδρυση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και φέτος εορτάζονται τα 150 χρόνια της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Το χρονικό διάστημα που θα ερευνούσε ο ιστορικός είναι σχεδόν ολόκληρος ο 19ος αιώνας και το μεγαλύτερο μέρος του 20ού, περίοδος οπτιματική από κάθε απόψη και η οποία μπορεί να χαρακτηρίσει ως επαναστατική, γιατί σε σύντομο χρονικό διάστημα έγιναν και γίνονται γεγονότα που τρέφουν μια αέναν κοινωνική και πνευματική μεταβολή και ανατρέπουν με τοχύτη τα καθημερινά. Το πρώτο μέρος πέντε πεσσών που βασίζονται στη στέγη μιας στοάς Αριστερά της εκκλησίας αλλά πεσσοί, ανάμεσα σε τολχούς, υποδηλώνουν την υπαρξη και δευτερεύουσας προστάσης απόστολος. Είναι αιτείς που περιφέρονται ο Rossi στα αναμνήσεις του λένοντας για το μουσείο: «Αποτελείται από δύο κυρια τμημάτα. Το πρώτο που πρέπει αγαμάτα, και παρακαλεί και επιχειρεί, βρίσκεται σε δύο ανούστες, στην αιλή που μεγάλων Ορφανοτροφείου. Απλοκατάσταση σηματούν φτιαγμένες από τη συντομή πλεύρα, επίση με την απογεύματα δεν μπορεί να αντέξει της δρόμης».

Μία από τις πρώτες μέριμνες του Μουσεού ήταν η σύνταξη αρχαιολογικού νόμου ο οποίος όμως έμεινε, όπως δηλώνει και ο τίτλος του: «Σχέδιον Ψηφιάσματος για την Κυβερνήσην δεν το επικυρώνει». Η θέσης του Μουσεού δεν θάστηξε πολύ. Μετά την διολοφούσα την Καποδιστρία στην 27 Σεπτεμβρίου 1831 παρατήθηκε και έψυχε από την Αίγανα όχι χωρίς περιπέτειες που το δημιουργήσουν οι αντιπάλοι του νεκρού Κυβερνήτη. Δύο μήνες μετά την παραίτηση του Μουσεούδην το Μάιο του 1832, διορίστηκε επιστάτης του Μουσείου την Αίγανας ο Καρπενηώ-

ρώπη. Ποιούς όμως Εθνικού Μουσείου πούλησε την διεύθυνση; Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε μουσείο αλλά αρκετά αρχαία μάρμαρα μουσιαμένα στις στοές του Ορφανοτροφείου Αιγαίνης και άλλα, αγγεία νομίσματα και αντικείμενα μικροτεχνίας, που φιλοξενούνταν στη διβλοθήθη του Ορφανοτροφείου, αυτού του Ορφανοτροφείου που φιμώτηκε στα χρόνια μας ως μια από τις μεγάλες φυλακές της Χώρας. Αρχαιολογική Υπηρεσία δεν υπήρχε και ούτε μπορούσε να δημιουργηθεί τόση, γιατί δεν υπήρχαν Έλληνες εκτός από τον Μουσοτεύνη που γνωρίζουν πολλά για αρχαιολογία. Βλέποντας το πρόγραμμα από απόσταση καταλαβαίνουμε πώς και αυτό που έκαμε τότε ο Καποδιστρός ήταν πειρασθέριο από ό,τι μπορούσε. Σε επιστολή του προς τον Μουσοτεύνη διαβάζουμε: «Επειδή ο Κυβερνήτης δεν δείχνει πειραιώντας να έπρεπε ο φίλος του να έλθει στην Αίγανα: «Περὶ δὲ σεαυτὸν καὶ ταῖν ἀ λέγω ὅτι δὲν τοὺν να σε προθωσιάν να συσκευασθῆς καὶ μεταφερεῖς ἐδῶ ουρηρὸν γυναῖκα, παῖδες καὶ οἰκεῖαν. Τούτον δύνανται νά καμῆς ἂν ἔλθῃς ὡς ἐλθεόντες, ὁλλὰ καὶ περὶ τούτου πρέπει ἐμβριθέστερον να οκεφήσῃς, μηδόλις προσγόνοις ἐν της περὶ ἐμούσια σου καὶ αγαπῆς».

Αναλαμβάνει ο Μουσοτεύνης τη διεύθυνση του πρώτου Εθνικού Μουσείου της Ελλάδος το οποίο πρέπει και να δημιουργηθεί. Στις φυλακές της Αίγανας, δεξιά της εκκλησίας του Σωτήρας, διακίνουντας το ανωτέρω μέρος πέντε πεσσών που βασίζονται στη στέγη μιας στοάς Αριστερά της εκκλησίας αλλά πεσσοί, ανάμεσα σε τολχούς, υποδηλώνουν την υπαρξη και δευτερεύουσας προστάσης απόστολος. Είναι αιτείς που περιφέρονται ο Rossi στα αναμνήσεις του λένοντας για το μουσείο: «Αποτελείται από δύο κυρια τμημάτα. Το πρώτο που πρέπει αγαμάτα, και παρακαλεί και επιχειρεί, βρίσκεται σε δύο ανούστες, στην αιλή που μεγάλων Ορφανοτροφείου. Απλοκατάσταση σηματούν φτιαγμένες από τη συντομή πλεύρα, επίση με την απογεύματα δεν μπορεί να αντέξει της δρόμης».

Μία από τις πρώτες μέριμνες του Μουσεού ήταν η σύνταξη αρχαιολογικού νόμου ο οποίος όμως έμεινε, όπως δηλώνει και ο τίτλος του: «Σχέδιον Ψηφιάσματος για την Κυβερνήσην δεν το επικυρώνει». Αντί αυτού δημιουργήθηκε τον Ιούνιο του 1830 στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος ή με το αριθμό 953 εγκύλιος του Καποδιστρία που απετελεί και τον πρώτο ελληνικό αρχαιολογικό νόμο.

Η θέσης του Μουσεού δεν θάστηξε πολύ. Μετά την διολοφούσα την Καποδιστρία στην 27 Σεπτεμβρίου 1831 παρατήθηκε και έψυχε από την Αίγανα όχι χωρίς περιπέτειες που το δημιουργήσουν οι αντιπάλοι του νεκρού Κυβερνήτη. Δύο μήνες μετά την παραίτηση του Μουσεούδην το Μάιο του 1832, διορίστηκε επιστάτης του Μουσείου την Αίγανας ο Καρπενηώ-

ρώπη. Ποιούς όμως Εθνικού Μουσείου πούλησε την διεύθυνση; Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε μουσείο αλλά αρκετά αρχαία μάρμαρα μουσιαμένα στις στοές του Ορφανοτροφείου Αιγαίνης και άλλα, αγγεία νομίσματα και αντικείμενα μικροτεχνίας, που φιλοξενούνταν στη διβλοθήθη του Ορφανοτροφείου, αυτού του Ορφανοτροφείου που φιμώτηκε στα χρόνια μας ως μια από τις μεγάλες φυλακές της Χώρας. Αρχαιολογική Υπηρεσία δεν υπήρχε και ούτε μπορούσε να δημιουργηθεί τόση, γιατί δεν υπήρχαν Έλληνες εκτός από τον Μουσοτεύνη που γνωρίζουν πολλά για αρχαιολογία. Βλέποντας το πρόγραμμα από απόσταση καταλαβαίνουμε πώς και αυτό που έκαμε τότε ο Καποδιστρός ήταν πειρασθέριο από ό,τι μπορούσε. Σε επιστολή του προς τον Μουσοτεύνη διαβάζουμε: «Επειδή ο Κυβερνήτης δεν δείχνει πειραιώντας να έπρεπε ο φίλος του να έλθει στην Αίγανα: «Περὶ δὲ σεαυτὸν καὶ ταῖν ἀ λέγω ὅτι δὲν τούν να σε προθωσιάν να συσκευασθῆς καὶ μεταφερεῖς ἐδῶ ουρηρὸν γυναῖκα, παῖδες καὶ οἰκεῖαν. Τούτον δύνανται νά καμῆς ἂν ἔλθῃς ὡς ἐλθεόντες, ὁλλὰ καὶ περὶ τούτου πρέπει ἐμβριθέστερον να οκεφήσῃς, μηδόλις προσγόνοις ἐν της περὶ ἐμούσια σου καὶ αγαπῆς».

Ο Ιατρίδης, αντικαποδιστριακός, είχε συμβάλει στη δημιουργία του εναντίον του Μουσοτεύνη εξβρύκου λίμνητος, αργότερα δε θαν απολύθηκε από την Υπηρεσία ιωνίς εξ αιτίας του Ross, ένων φρόδος αντιδιωνιστής, και τις απόψεις του αυτές τις εκφράζει σε αρκετά σχέδια του πικρογαύνων κρατώντας κατοχήρεις και αυθαρερίεις. Τα συνδεύει μαλιάτος και με την εθήη της «Συνταγματική εργαριών νομού. Ευδοκία Θύμων». Ο Ιατρίδης θα παραμείνει στην Αίγανα, ως επιστάτης, ως τον Μάιο του 1834 όποτε με την μεταφορά του Ορφανοτροφείου στο Ναύπλιο και την εγκατάσταση στη θέση του της Σχολής των Ευελπίδων. Θα παραδώσει τα αρχαία από διοικητή της Σχολής, και θα πάσι στην Αθήνα, ωστός του πρώτου Έλληνα Εφόρου Αρχαιοτήτων, του Κυριακού Πιττάκη. Ηδη ο Σεπτεμβρίου του 1832 ο Pittάκης είχε διοριστεί, από τη Δικαιοτητή Επιτροπή της Ελλάδος, Επιστάτης των αρχαιοτήτων. Αρχή της δημιουργίας της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Η αρχή της δημιουργίας της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας όπως την εννοούμε σημερινά ανάγεται στο νόμο της 10/22 Μαΐου 1834. «Περὶ των επιπτερωνικών και τεχνογυνών αυλιδών, περὶ ανακαλυψεών, και διατροπών των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών», έργο ενός των μελών της Αντιδιαδιλειδας, του Georg Maurer και του A. Weissenburg. Ο νόμος αυτός, συγχρόνως για την εποχή που εκδόθηκε, διαστάζει στη νομοθεσία που ίσχυε στο Παπικό Κράτος για τα αρχαία της Ρώμης. Ήδη το 1833 είχε διοριστεί ο Βάσιευμπορού, θεωρούς αρχιτέκτων, ως Προϊστάμενος Γενικός Εφόρος της Υπηρεσίας με δικαιοδοσία σ’ όλη την έκταση του Κράτους. Ως υφισταμένους είχε τον Κυριακό Πιττάκη για τη Στερεά Ελλάδα, τον Ιωάννη Κοκκιλέδη δηλαδή, και τον Λ. Ross για την Πελοπόννησο. Η θέση του Βάσιευμπορού δεν θάστηξε πολύ γιατί οις λένει ο Ross, με δινόντας δεκάρα για τις αρχαιότητες, ασχολήθηκε οντάς στο πλεύρο του Μάουερ, με την οργάνωση την αντιπολίτευσης εναντίον του Αιταντσέργου που πανισχύσαται με αποτέλεσμα να απολύθει στο Σεπτεμβρίου του 1834 και μαζί του και ο Κοκκιλέδης. Η θέση του Προϊστάμενου καταλαμβάνει ευθύς ο Ross με μόνους υφισταμένους των Πιττάκη και τον καλλιτεχνικό συνεργάτη του Ιατρίδη. Με τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα υφίσταται το 1834, υποτυπώθηκε Αρχαιολογική Υπηρεσία με πλήρη νομοθεσία. Προϊστάμενο και

προσωπικό από δύο άτομα, τον αυτοδίδακτο Πιττάκη και το λιγνάριο Ιατρίδη, η οποία Υπηρεσία έχει εμπρός της ένα έργο γιανγκάτιο το οποίο παρά το ότι πέρασε ενώμεις αιώνων δεν έχει ακόμη αλοκηληθεύει.

Ποιό είναι το έργο που επωμίζεται η Αρχαιολογική Υπηρεσία; Αυτό που και τώρα εκτελεί: Η αποκλιψή, η προστασία, η αναστήλωση και η μελέτη των ελληνικών αρχαιοτήτων. Σήμερα τα καθήκοντα αυτά είναι ρουτίνα, τότε όμως δεν υπήρχαν αρχικά, τούτο δεν είναι αντίφαση, δεν υπήρχαν μουσεία, δεν υπήρχαν δημοσιεύσεις. Τα μνημεία της Αθήνας στην οποία κυρίως στρέφονταν το ενδιαφέρον του Ρος και του Πιττάκη ήταν ή απόντα, σκεπασμένα εντελώς με σπίτια ή καλλιέργειες, όπως το θέατρο του Διονύσου, ο Κεραμεικός, ο Αγορές, η βιβλιοθήκη του Αδριανού ή ενσωματωμένες με μεσαιωνικά και τουρκικά κτίσματα όπως τα κτίσματα της Ακρόπολης. Η τελευταία που δέχτηκε και τις πρώτες φροντίδες, ως το κατ' εξόδην μνημόνιο της ελληνικής αρχαιότητας και ως σύμβολο του κλασικού πενταύριου αποτελώσεις, κατά την τουρκοκρατία, μια μικρή πόλη, Σπίτια, κήποι, δρομάκια, πολιορκουσία τα αρχαία μνημεία που και αυτά δεν είχαν μενεί αλιθητά. Μέσω του Παρθενώνα έχει χτιστεί έδαμι που μετά την απελευθέρωση χρησιμεύει ως στρατιωτική αποθήκη και κα ω μουσείο, ένως όπου γκρεμίστηκε μόνο του. Στο Ερέχθειο εκτός άλλων, είχε κτιστεί θύλωτη πυριτιδοπήθηκη στη βόρεια πρόσταση του, τα προπύλαια είχαν παραμορφωθεί από τα φράγκικα και τουρκικά κτίσματα και ο ναός της Αθηνάς Νίκης δεν υπήρχε. Η πρόσδοση στην Ακρόπολη, η στού του Ευμένους, το Ασκληπιείο, κρύβονταν από τουρκικό τείχος, τον Σερπεντέζ και το κοίλο του Ωδείου Ηρώδου Αττικού ήταν επιχωμένο ώστε μπορούσαν οι ιερές ίππεας να περάσουν μέσα από αυτό και να φτάσουν στην Ακρόπολη με ευκολία. Από τα υπόλοιπα μνημεία της Αθήνας πέρισσότερο φανερό και λιγότερο παραμορφωμένα ήταν το Θεοῖο που είχε μεταβληθεί σε χριστιανική εκκλησία, στο χώρο του μάλιστα ένινε η ιποδοχή της Θύμωνος την 1 Δεκεμβρίου 1834, τα ερείπια του ναού του Ολυμπίου Δίος με την κόγχη του στυλίτη στην κορυφή του μνημείου, και ο πύργος των Ανέμων. Σ ολόκληρη την Αγορά διάρκεινταν μόνων οι γίγαντες του Ωδείου της Αγρίπα. Άλλα με την Ακρόπολη, το μνημείο των μνημείων, πρέπει να ασχοληθούμε ιδιαιτέρω για να καταλάβουμε ποιά ήταν ακριβώς η κατάσταση της όταν η τριμελής Αρχαιολογική Υπηρεσία, Ρος, Πιττάκης, Ιατρίδης, αρχι-

ζει τις δραστηριότητές της και ο καλύτερος τρόπος γι' αυτό είναι η ακινητογραφία της ιστορίας της των τελευταίων αιώνων. Αρχηνότας κατά μέρος τα συγκριτικά αστήματα γεγονότα, υπενθυμίων πώς στις 27 Σεπτέμβριο 1687 βόμβα του Μοροζίνι προκάλεσε έκρηξη και πυρκαϊά στον Παρθενώνα και την μεγαλύτερη καταστροφή που είχε ποτέ πάθει το μνημείο. Άλλα και τα άλλα μνημεία της Ακρόπολης έπιασαν βλάβες και οι Τούρκοι για να κατασκευάσουν πυροβολείαν κατέβασαν το ναό της Αθηνάς Νίκης. Η καταστροφή αλογοκληρώθηκε με την κατάληψη της Ακρόπολης από τον Μοροζίνι και τη σύλληψη της, προσώπου της επιχειρήστης του Elgin, που έγινε το 1803 και την οποία το αποτέλεσμα είναι σήμερον ώστε περιττεύει η περιγραφή του. Παρ' όλα όσα επιμένουν και το λέγονται ακόμη για τα κίνητρα του Έλγιν, είναι εντελώς σημερέματα, πώς την επιχειρήση του έγινε για καθαρά χρηματικούς σκοπούς όπως οι συγχρόνοι του θεωβαίων και το διακωμαδούν.

Ο Έλγιν για να κατευνάσει Τούρκους και Αθηναίους για την αρπαγή των υλικών της Ακρόπολης δώρωσε το 1814 με έξοδο των Αθηνών, στην αγορά της πόλης, στο χώρο της βιβλιοθήκης του Αδριανού. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης το ρολόι επέσει ζημιές και ο πύργος χρηματοποιηθήκε ως φυλακή ενώ όπου καταστράφηκε από την μεγάλη πυρκαϊά της αγοράς, την 8η Αυγούστου 1884. Οι οιδερένοι δείκτες του ρολογιού αώνται στο μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, στην παλιά Βουλή. Λατινική επιγραφή εντογισμένη στον πύργο, που και αυτή άστεια, μνημονεύει την δωρεά του Έλγιν.

THOMAS COMES DE ELGIN
ATHENIEN(SIBUS) HOROL(OGIUM)
D(EDIT) S(ENATUS) P(OPULUS)
Q(UE) ATHENIENSIS, EREXIT,
COLLOC(AVIT) A(NNO) D(OMINI)
MDCCCVI C C X V

Η επιγραφή του ρολογίου του Έλγιν.

Μεταφρασμένο έχει ως εξής το κείμενο της επιγραφής: Ο Θωμάς κόμης του Έλγιν προσέφερε ας δώρο στους Αθηναίους το ωρολόγιον. Η σύγκλητος και ο λαός των Αθηνών ανήγειρε και ίδρυσε κατά το χιλιοστό οκτακοσιόστο δέκατο τέταρτο έτος από τη γεννήσης του Κυρίου.

Όσα αφέσει ημετέλη ο Έλγιν συμπλήρωσήκαν με τις αλεπάλληλες πολιορκίες της Ακρόπολης: το 1821 ο Έλληνες πολιορκούν τον Ομέρη Βρυνών που δρικεται οχυρωμένος εκεί - το 1822 ο Οδυσσας Ανδρούστας την καταλαμβάνει. Το 1826 ο Κιουταχής την πολιορκεί και τον επόμενο χρόνο την καταλαμβάνει. Ποιά είναι η ζημιά που ένινε στα μνημεία που δεν είναι διαντόντων να οριστεί. Ο Κιουταχής κατά την τελευταία πολιορκία προσπάθησε να ισοπεδώσει το Βράχο. Κατά τη δημητριόπολη φιλέλληνος αξιωματικού του ελληνικού στρατού, μέσα σε μία ημέρα μόνον ρίχτηκαν στην Ακρόπολη 180 βόμβες και 350 μπλάρες. Όταν η Ακρόπολη περιήλθε στη δικαιοδοσία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας το Μάρτιο του 1835, με τη σχεδόν εκδιώκηση, έπειτα από ενέργειες του Ρος της βασιλικής φρουράς, ο χώρος ήταν ένα μεγάλο κοιμητήριο.

Οι αρχαίες δουλευμένες πέτρες έπειρροβάλλαν μέσα από τα ερείπια των τουρκικών κτισμάτων, και στα χωμάτα κείνων τα κόκκαλα των ζωών και των ανθρώπων που έχασαν τη ζωή τους στην τελευταία πολιορκία. Η ειδιλλιακή εικόνα που παρουσιάζουν παλιές λοχαγοφύλαρες μετά την απέραντη παρέσταση τους στην πόλη της Αθήνας από όπου θα αρχίσει το έργο της ελληνική αρχαιολογία, ο Ross, ο Πιττάκης και ο Ιατρίδης.

Η πρώτη ανασκαφή στην Ακρόπολη ορίστηκε στις 10 Απριλίου του 1833 από τον Πιττάκη με χρήματα της «Φιλαρκής Εταιρείας», οπού παροδούσε από τον Αλεξάνδρο Ρογκαθή, τον Νέπτο Περάνθαγλούς και τον Παναγιώτη Ευστρατίου. Τα χρήματα είχαν συλλεγεί με έρανο - «ελ ουργάριον» λέγει ο Ευστρατίους - και τα ευρήματα ήταν σημαντικά: τμήματα της ζωφόρου του Παρθενώνα, μια μετόπη της νότιας πλευράς η 705 εικονίδιο αρπαγή Λαπιθίδος από Κενταύρο και το περί τον βασιλέα Αιδολέαντος ψήφισμα.

Η φωτεία στην Αθήνα, το Ιούλιο του 1834, και η διαμονή των Σεπτέμβριου, του Leo Von Klenze, αρχιτέκτονος της βασιλικής Αιλής υπέρει περιεργετική, γιατί με υπομνήματα του προς τον διαδικτύο της πόλης πρότεινε να ληφθούν για την προστοια, τη συντήρηση και την αναστήλωση των αρχαιότητων. Αυτός υστορεί την κατέβαση των μεσαιωνικών και τουρκικών κτισμάτων της Ακρόπολης, την αναστήλωση του Παρθενώνα και την ίδρυση εκεί μουσείου. Τις αρχές αυτές θα εγ-

Το ρολό του Έλιγκ στην αγορά των Αθηνών (Βιβλιοθήκη του Αδριανού).

καινίσας ήταν η Υπηρεσία με τη μισθωτική αναστήλωση ενός απονεύκων της βόρειας κινούσιας του Παρβενύου που έγινε σε πανγχυματική τελετή με την παρουσία του Θεοφίλου στις 28 Αυγούστου του 1834. Άμεση εφαρμογή των απόψεων του Κλέντωνα, που τον δικιάζει, έγινε από τον Ρός με έρχοντας συνεργάτες τους αρχιτέκτονες Eduard Schaubert, αυτόν που εκπόνησε το πρώτο και καλύτερο πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας, και τον Χριστιανό HANSEN, αρχιτέκτονα του Πανεπιστημίου. Ο Ρός στην αρχή του 1835 εφαρμόζοντας τις συστάσεις του Κλέντωνας άρχισε να κατεδαφίζει τον τούρκικο προμαχώνα που βρισκόταν εμπρός από τα Προπύλαια, μεταξύ του οποίου του αγάλματος της Αρτέμισας και του πύργου του ναού της Αθηνάς Νίκης. Εντούπισμένα, δρήκε όπως οιδικούμενοι υλικοί, τα μέλη του ναού της Αθηνάς Νίκης που οι Τούρκοι είχαν κατεδαφίσει το 1687 ακριβώς για την κατασκευή του προμαχώνα προκειμένων, να αντιμετωπίσουν την πολιορκία του MOROSINI.

Ο Χριστιανός Χάνεν παθανάτισε με μερικά σκίτου του τους εργάτες των ανασκαφών και των εργασιών του Ρός. Ήσηρικοι από τα νησάρια όπως αυτορείσουμε από τη φορεία τους υπέρσπου στην Αθήνα, όπου θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους επί πολλά χρόνια ως χωματουργοί και οικοδόμοι. Οι Αναφωτές είναι οι γνωστότεροι και διάσημοι για την συνοικία τους κατά από την Ακρόπολη που μόνο πρόβλημα δημιουργούν επί μακράτη στην Υπηρεσία. Εξ ίδιας διαφωτιστικά και ενδιαφέροντα είναι δυο σχέδια του Δανού Ζυγαρίου Ρέμμην, ο οποίος το 1835 απανθάτισε τις εργασίες του Ross στα Προπύλαια, τα πλήθος των φερόσφρων εργατών οι οποίοι με μέσα λίγοτερα και από εκείνα που είχαν οι αρχικοί προσταθόντων να δύοσαν μορφή στο χώρο των μαρμάρων. Ένας θησιάς μαρμάρας λαξεύει νέους λίθους για τον ναό της Νίκης.

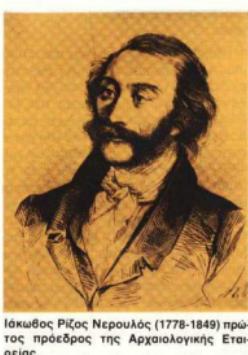
Η αναστήλωση του ναού της Αθηνάς Νίκης, έργο του Ρός, του Σάουμπερτ και του Χάνεν είναι η πρώτη που γίνεται στην αναγεννησμένη Ελλάδα και εκφράζει όπως λέγει ο Μάσιμπερ «το πνεύμα της ελληνικής αρχαιοποτας που πρέπει να σταθεί και στο μελλον ως ο μαγνητικός κρίκος ανάμεσα στη σημερινή Ελλάδα και τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό». Το μεγαλύτερο αίτημα των Ελλήνων στα χρόνια εκείνα ήταν η γεφύρωση του χόσματος που υπήρχε ανάμεσα στην ελευθερωμένη Ελλάδα που ζήτουσε τη θέση της στον κόσμο και στην Ευρώπη, ανάμεσα στο κλίμα, το πνεύμα και τις γνώσεις της Οθωμανικής Ελλάδας και στο πνεύμα του διαφωτισμού και του κλασικισμού.

Η αναστήλωση του ναού της Αθηνάς Νίκης κράτησε ότι το 1836, χρονιά ομηραντική για την ελληνική αρχαιολογία, για τον Ρός παραπήγματη από τη θέση του Γενικού Εφόρου έπειτα από συμφορούσα με τον Υπουργό Ιάκωβο Ρίζο Νερουλό που θέλησε να αποτελήσει την Ευρωπαϊκή αυγή της ελληνικής αρχαιολογίας. Παρά την υπάρχηση εξαιρέπαν προσωπών, όπως ο Ραγκαβής, ο Κουμανούδης, ο Ευστρατάδης και ο Σταματάκης, όταν περάσουν μερικές δεκαετίες έως ότουν υπάρχει στην ελληνική αρχαιολογία και πάλι Ευρωπαϊκό πνεύμα. Για τα τελείωσαν τα πέρα Ρός, μηνυμένην και μια κανονιτική για την εποχή, είναι αυτούς που καθιέρωσαν, το 1835, τα πρώτα εισιτήρια εισόδου στην Ακρόπολη. Ήταν διαρκής όπως λέγαμε πριν από μερικά χρόνια. Στην είκονα του εισιτηρίου του Παρβενύου έχει στο εσωτερικό του το τέλονας, μπροστά από τα Προπύλαια υπάρχει ο προμαχώνας, το θέατρο του Βάκχου είναι χωράφι και οι τούρκικες οχυρώσεις εξακολουθούν να προστα-

τεύουν την δυτική πλευρά της Ακρόπολης.

Τελειώνοντας, το 1835 ένα μεγάλο γεγονός για την ελληνική αρχαιολογία λαμβάνει χώραν, η έκδοση ενός τετράτομου μνημειώδους έργου με τον τίτλο TRAVELS IN NORTHERN GREECE έργου πολύτιμου για κάθε εποχή που κρατάει ομείωση την αεία του. Συγγραφέας του είναι o William Martin Leake στρατιωτικός, μυστικός απεσταλμένος της Κυβερνήσης του, τοπογράφος, γεωγράφος, αρχαιολόγος, συλλέκτης, ο οποίος περιπηγμήθηκε από το 1804 ως το 1810 την Ελλάδα θεμελώντας με τις μελέτες του την ελληνική γεωγραφία και το ποιογραφία. Συγκρίνοντας με τον τηφαλό κείμενο του Λήγη με όλα συγχρόνα του ή νεώτερα ελληνικά, διαπιστώνουμε ότι το χόσμα που τα χωρίζει.

Αντικαταστάτης του Ρός, ο οποίος διορίστηκε πρώτος καθηγητής της Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο, ορίστηκε ο αθιναίος Κυριακός Πιττάκης, πρώσωφο σχέδιον θρυλικό, ο πρώτος Έλλην αρχαιολόγος όπως χαρακτηρίζεται. Γεννήμενος το 1789, υπήρξε μαθητής της Φιλοσοφίου Επαρείας των Αθηνών και μητρήκη όπως ο ίδιος λέγεται σε επιστολή του προς τον Καποδιστρία, στην αρχαιολογία «με την λεπτομέρη αναγνούν των έλληνων ερείπων υπό την θύρων του καλού μου φίλου κυρίου Φιλέλλη», του Γάλλου προέδρου στην Αθήνα και αρχαιοκαπιτάνη. Το 1824 πηγαίνει στην Κέρκυρα για να αμυντηρώσει τις σπουδές του στην λόνια Ακαδημία. Εκεί έγινε ως διδάσκαλος του επιφανών φιλόλογο και εκπρόσωπο του διαφωτισμού στην Ελλάδα Κωνσταντίνο Ασύριο και εκεί γινώριζει τη μέλλουσα γυναικα του Αικατερίνη Μακρή, αδελφή της Κόρης των Αθηνών. Η τοποθέτηση του Πιττάκη ως Προϊσταμένου της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και η θαυμήρηση από μέρους του αδικώματος αυτού ως το θανατό του στις 23 Οκτωβρίου 1863, επτά χρόνια, είναι φωτιά που διαμορφώσει νοοτροπία και να θωσει την κατεύθυνση σ' έναν κλάδο της ιστορικής επιστήμης, που τότε γεννιάνται στην Ελλάδα. Συγκρίνοντας τις λαμπρές αρχές της ελληνικής αρχαιολογίας, όπως προβάλλουν μέσα από το μικρό έργο του Ρός, λυπούμενα για την τροπή των πραγμάτων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το έργο του Πιττάκη, μετωνεται έστι και κατ' κεριά. Τον Δεκέμβριο του 1836, χρονιά της παρούσητης του Ρός και ανάληψης των καθηκόντων του Γενικού Εφόρου από τον Κυριακό Πιττάκη, φένει στην Αθήνα από τη Βιέννη ένας Έλληνας ταξιδιώτης ο θαύριος Κωνσταντίνος Μπελλίος, πλούσιος, και μορφωμένος, ο οποίος με τον τραπεζίτη του Ανδρέα Κομπατή επισκεπτείται, στις 17 Δεκεμβρίου, ημέρα ωφελη, όπως λέγει στο ημερολόγιό του, και με δυνατό ανέμο, την Ακρόπολη όπου κάνει τη γνωριμία του Πιττάκη. Η σχέση τους αναπτύσσεται, ο Μπελλίος όλευτος την κατάσταση των αρχιών της Αθήνας συλλαμβάνει την ιδέα ιδρύσεως «Επαρείας περί ανασκαφής και ανακαλυψεώς αρχαιοτήτων». Την ίδια αυτήν ανακοινεύει στον Πιττάκη, τον υπουργό Ιακωβίδη Ρίζο Νερουλό και τον Τηματάρχη του Υπουργείου Παιδείας, το γνωστότα-

Ιακωβίδης Ρίζος Νερουλός (1778-1849) πρότος πρόεδρος της Αρχαιολογικής Επαρείας.

το Αλέανδρο Ραγκαβή ο οποίοι την ασπάζονται. Ο Ραγκαβής συντάσσει το ιδρυτικό έγγραφο του σωματείου αυτού το οποίο ονομάζεται «Αρχαιολογική Εταιρεία» και στις 6 Ιανουαρίου με το παλιό ημερολόγιο πηγαίνει παρέα στις 12 το μεσημέρι με τον Πιττάκη να συναντήσουν τον Μπέλιο. Μαζί τους έχουν και το ιδρυτικό έγγραφο της Εταιρείας. Το παρουσίουν στον Μπέλιο ο οποίος συμφωνεί με το περιεχόμενό του και ο Ραγκαβής γράφει με το χέρι του τα πρώτα σύνατα των ίδρυτων. Με τον τρόπο αυτό ίδρυθκε, στις 6 Ιανουαρίου 1837, ένα ίδρυμα που φέτος αυτομάτηκε στο 150 ετών και το οποίο επρόκειτο να γίνει ο κύριος παράγοντας της εξέλιξης της αρχαιολογικής επιστήμης στην Ελλάδα και να παιξει σημαντικότατο ρόλο στη διαδιρμόφυση της κρατικής ιδεολογίας, κατά τον 19ο αιώνα, και στη σύνθετη την ελληνικού κράτους με την αρχαιοελληνική πολιτισμό.

Το 1837 ίσως θεμελιώθηκε ακόμη ένας θεόμος. Τον Νοέμβριο του 1836 ουσιώθηκε η Αρχαιολογική Επιτροπή, κρατικό γνωμαδικό όργανο, τον οποίου κύριο ώρα υπήρχε η εκδόση της Έφημερίδος Αρχαιολογικής. Το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 1837 και περιείχε εκτός από την ενιδρεύεσσα συγγέλια της έκδοσης, την ιστορία της ελληνικής αρχαιολογίας των πρώτων ομονικών χρόνων γραμμένην από τον Ραγκαβή, πάλι μερικών επιγραφών πρώτη των οποίων πάντα το φημισμένο ψηφίσμα του Χερμηνίδου του 266/5 τ.χ. (IG II² 687) που είχε βρεθεί στις 17 Δεκεμβρίου 1836 ανατολικά των Προυπαλίων. Η Εφημερίδης Αρχαιολογική, πολυτίμη για το έργο που προσέφερε, συνοδεύτηκε από λιδηγοφρίες του Ιατριθή, θυρώου του Πιττάκη.

Το 1837 είναι λοιπόν σημαντική χρονία για την ελληνική αρχαιολογία. Με την ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας και την κρατική έκδοση της Έφημερίδος Αρχαιολογικής δημιουργείται, στην προσπάθεια για την αποκάλυψη των ελληνικών αρχαίων, ένας δημοσίος, αφ' ενός υπάρχει η Υπηρεσία με προϊστάμενο τον Πιττάκη που ασκεί την κυβερνητική πολιτική για τις αρχαιότητες, αφ' επέρου ένα σωματείο ιδιωτών που έρχεται σε θοβήσει του Κράτους, αλλά που αργότερα θετεί το υποκαταστήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα. Παρά το ότι η Υπηρεσία και Εταιρεία αποθέλλουν στην εκπλήρωση του ίδιου σκοπού, οι ενέργειες τους διακρίνονται μεταξύ τους με ασφάλεια και δεν συγχέονται ποτέ.

Με την ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας μερικό μέρος της αθηναϊκής κοινωνίας ασχολήθηκε ενεργέστερα με την ασκήση της αρχαιολογίας. Ο Ρός, ο κύριος εκπρόσωπος της επιστήμης αυτής στην Ελλάδα, τίθεται εκποδών από τον Πιττάκη. Στις 7 και 8 Σεπτεμβρίου 1836 παραδίδει το αρχείο της Υπηρεσίας και τα αρχαία των οποίων είχε την ευθύνη και έπειτα από 11 μηνές, στις 19 Σε-

πτεμβρίου, όταν πηγαίνει στην Ακρόπολη, εμποδίζεται από τους φύλακες, κατά διαταγήν του Πιττάκη, να μελετήσει τις επιγραφές που δρέπηκαν στις ανασκαφές του. Ευθύς λοιπόν ως ανέλασε στο Πιττάκη καθορίσει την πορεία του ως προς τα δικαιώματα μελέτης των μνημείων των Αθηνών και ειδικώς της Ακροπόλεως. Φυλάσσει για τον εαυτό του κάθε δικαιώματα ανασκαφής και προτεραιοτητής δημοσιεύσεων και θεωρεί αδιανόητη την ανάμιξη ουσιούδευτη στο θάλασσα. Ωστόσο, όταν παρέδεινε εξαρεσμένος, για κάποιους έξους, όχι στην επιφάνεια του Βράχου αλλά κρατήτορε, οι οποίες επιθεώραν ως την αρχή που θα τηρηθεί ως τον θάνατο του, το 1863.

Ο Πιττάκης συνέχιζε κατά το 1836-1837 την έρευνα της Ακροπόλεως με την ανασκαφή των Πρωτοπύλων, δηλαδή με την κατέβαση των θωλών κατασκευών των μεσαιωνίων και της τουρκοκρατίας και των λοιπών μεταεπειστέρων κτισμάτων. Τα Πρωτούλια είχαν χρονιστεί ως φραγκικό πολάκι και αργότερα χρηματοποιήθηκαν από τους Τούρκους για τους σκοπούς τους. Βλέποντας λοιπόν τα Πρωτούλια όπως είναι σήμερα από μια ξεχνάμε πώς τα βρήκαν.

Φροντίζει και ενδιδόφερον έδειξε για το Ερέχθειο κατά την ανασκαφή του οποίου το 1837 βρήκε σε κομματιά την πρώτη, τη ΝΑ Καρυτίστια και αναστήλωσε την πλαϊνή της που είχε γκρεμιστεί κατά την πολιορκία του 1826. Η ίδια χρονία αναστήλωσε στο Πιττάκης και τρέψεις της βορειανής πρόστασης του Ερέχθειου και μεγάλο μέρος του νότιου τούχου του. Ως το 1840 συνεχίζονται οι εργασίες του Πιττάκη, ανασκαφές και περιουσιών χρήσης αρχαίων και τα μικρά κομματιά μόλιστα εμφήμησε δική του μεθόδιο για τα προστατεύει. Κατασκευάζει μεγάλους πίνακες μέσα στους οποίους τα τοποθέτησε και τα συνέδεε με χωτό ψύχο. Αιρέμαστοι στο υπόστρωμα και την επιφύση της βροχής οι πίνακες διαλύνονται και τα αρχαία γίνονται σιρού. Με μεγαλύτερα κομμάτια, εγκατεκτικά μελτικά κυριών, κατασκευάζει τοίχους και φιουσκά εμποδίζονταν έτσι η πλήρης μελέτη του αρχαίου.

Η Αρχαιολογική Εταιρεία, σωματείο ιωτικού, έκινησε τη δράση της στη στριμόνεμη στη χρήματα που θώσκηκαν ως επισφέντων από τις εισοφέρτες των μελών την πρώτη που δείχνει αισθοδέσια. Η πρώτη της συνέλευση έγινε στην Ακρόπολη, στις 28 Απριλίου του 1837. Εικοσιτέσσαρες μόνο από το ιδρυτικά μέλη της παραβρέθηκαν οι οποίοι εκλέγουν πρόεδρον την πούρη Παιδείας Ιάκωβο Ρίζο Νερούπολη, τον Φανωρίαθ λαγό, λογοτέχνη, πολιτικό και δημόσιο, αντιπρόσωπο των Ιωνών Κοκκύνη, υπέφορο αρχαιοτήτων νήσων επί Βάσιενμπουργκ και παιδαγωγό, Γραμματέα του Αλέανδρου Ρίζα Ραγκαβή, Φανωρίαθ και αυτόν, αδεματικό του πωροβολικού στην αρχή, ανώτερο υπάλληλο, δι-

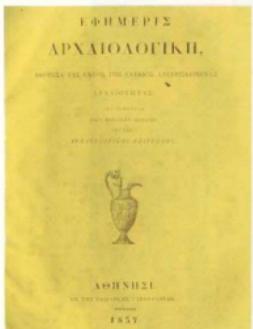
Το πρώτο εισιτήριο εισόδου στην Ακρόπολη, υπογεγραμμένο από τον Λουδοβίκο Ρός.

πλωμάτη, πολιτικό, πεζογράφο και ποιητή. Τομίας της Εταιρείας εκλέχτηκε ο Ανδρέας Κομπατής, τραπεζίτης και φίλος του Μπέλιου και μελή της Εφορείας ο Κυριακός Πιττάκης, ο Γεώργιος Χριστιανός GROPIUS, πρόεδρος της Αυστρίας, φιλέλλην και αρχαιοκάπος, ο γιατρός Πέτρος Ηπίτης και ο Αρεοπαγίτης Δημήτριος Φωτιάς.

Πλεονεκτώντας λοιπόν η Αρχαιολογική Εταιρεία έναντι της Υπηρεσίας. Η Υπηρεσία διέθετε μόνο τον Πιττάκη ως θυμό τον λατρεία ενώ την Εταιρεία την διύνθηκε πλειάδα ανθρώπων μορφωμένων, με σημαντικές δέσμεις στην αθηναϊκή κοινωνία. Από το Κράτος δεν περιμένουν ενίσχυση, αυτό έχει αποκλειστεί εξ αρχής, ελπίζουν όμως στην ημίκη του θυμού, στις συνδρομές των μελών και στις δωρεές.

Πρώτη πράξη της Εφορείας της Εταιρείας ήταν η εκλογή σφραγίδος, αυτή που γνωρίζουμε όλοι, την Ακρόπολη με το Διονυσάκιο, σύμφωνα με την παράσταση νομίσματος του 2ου μ.Χ. αιώνας και η φιλοτέχνηση των διπλωμάτων. Το διπλώμα εικονίζει, τι άλλο, την Ακρόπολη σε διητική, αναστηλωτική θέση, στην Εταιρεία, και αριστερά και δεξιά ονόματα ενδόν των τεχνών και τόπων της αρχαιότητας.

Η Εταιρεία έκινησε με μεγάλες φιλοδοξίες τη δράση της: να αποκαλύψει το θέατρο του Διονύσου, επιχειρήση που προσκρούει σε δυσκολίες και εγκαταλείπεται προσωρινά. Αντίθετα η ανασκαφή γύρω από τον Πύργο των Ανέμων, ο οποίος ήταν μισχυρές, επιτυγχάνει. Ανοιγεται μια ταφρός γύρω του ως την κρηπίδα του μνημείου και χτίζεται οκταγωνικός τοίχος για να συγκρατεί τα χώματα. Στην κατάσταση αυτή θα μείνει

Το εξώφυλλο του πρώτου τεύχους της Εφημερίδος Αρχαιολογικής (1837).

το μνημείο επί πολλά χρόνια έως οτους βρει τη σημερινή μορφή ο χώρος.

Η ανασκαφή του Παρθενώνος δεν παραμέλεται. Ειδαμε πως και ο Ρός και ο Πιττάκης στα μνημεία της Ακρόπολης συγκέντρωσαν τα ενδιαφέροντα τους. Το 1839 η Εταιρεία επιχειρεί και αυτή, με τον Πιττάκη, ανασκαφή γύρω από τον Παρθενώνο, στα Προπύλαια, στο Ερέχθειο και στον χώρο του ναού του Αυγούστου και της Ρώμης. Οι εργασίες αυτές δεν είναι ακόμη ανασκαφές και για τον τρόπο που γίνονταν και για το διτού ότι το έδαφος της Ακρόπολης το κάλυπταν οι δεκάδες χιλιόμετρα κυβικά πρόσθιων υψών των μεσαιωνικών και της τουρκοκρατίας, μέσα στις οποίες φυσικά υπήρχαν πολύτιμα λείψανα της αρχαιότητας.

Πάρα τον ενθουσιασμό και την δραστηριότητα των μελών της Εφερείας την Εταιρεία, ο ενθουσιασμός των εταίρων της είχε αρκετά φωτιάσει. Και αυτή μενοί χωρίς απότελεσμα, έτσι η Εταιρεία στρέφεται προς το Υπουργείο και ζητεί τη λύση του προβλήματος με όλο τρόπο. Προτείνει στην Κυβέρνηση να κατεδαφίσει αυτή τα «τουρικά και αλλά βαρβαρικά τείχη και οικοδομήματα, οικοδέματα». Επιμορφώντας και αλλά καταπεποντάς, αδημορίζοντα τον τόπον και πολλάκις ιους καλούποντα επιγραφαίς, και γλυπτική αντικείμενα». Η κατέδαφιση θα γίνει από την Εταιρεία αυτή θα καρπωθεί την αξία των αρχιτεκτονικών λίθων που θα πουλήθονταν στους εργαλαστέους της Αθήνας οι οποίοι είχαν μεγάλη ανάγκη οικοδομικού υλικού για την πόλη που κτίζονταν τότε με πυρετώδη ρυθμό.

Το 1842 εμφανίζεται στη σχέδιον ανύπαρκτη ελληνική αρχαιολογική βιβλιογραφία ήδη έργο πεταλούδων μεν σημερανά αλλά χρησιμό ακόμη από πολλές απόψεις. Είναι ο πρώτος τοις των Antiquités Hellé-

piques (ο δεύτερος θα εκδοθεί το 1855), του Αλεξανδρίου Ράγκαβη, απόπειρα συνέσεως ενός κορυφής των ελληνικών επιγραφών, ή μάλλον υποκατάστασης της Εφημερίδος Αρχαιολογικής του Πιττάκη. Με τους μικρούς της πόρους η Εταιρεία συνεχίζει τους καθηρωμούς στην Ακρόπολη, καθαρίζει τον σποκ του Παρθενώνος από τα ερείπια του Τέμενους το οποίο κατά τον Ράγκαβη «εμπλαττανες ως ώλους και προναυς μετρων αναλογιας μεταξύ των προγονων έξι αν καταγομένης και των πυραννων, αν αποσεισουν την ζωγραφική της διαπατρικής την ερυθρίας το περιπτον οι περιπτον οις τοις απλας πατας, καπετεπον αυτοποτος». Προχωρεῖ όμως ακόμη περισσότερο αναστηλώνει με μέρη δύο κινες και τοποθετεί στη θέση τους αρκετους κατωτέρων όπονδους. Αναστηλώνει επίσης 158 μαρμαροπλίθους του βόρειου τοίχου του οπου των οποιων η εσωτερική καλύψη από την έκρηκη του 1867 επιφέρεια συμπληρώματα με κιτσα τουιδιαν. Η συμπλήρωση με τούβλα εφαρμόζεται και στους κίνες του ναού, λύση που δεν εδίνε δέσμων αποτελεσματικά σύμφωνα με την αισθητική αλλά δεν εξερεύναται το λελεύθετον οι επιφάνειες των μελών του, όπως έγινε με τις κατάπιν αναστηλώσεις της Μητραλαίαν και αλλων, λάθεση αναγκαία για την προσαρμογή των νέων συμπληρώσεων.

Πολύ ενωριάς έγινε αντιτηπή η σημασία των μνημείων για την οικονομία της χώρας. Πρώτος όσο γνωρίζων το επεισόπτημα ο Ρός σε άρθρο του, το 1836 και τον ακολουθεύοντα χρόνια αργότερα το Πιττάκη στις 19 Μαΐου του 1844 όταν μιλάνων, στον Παρθενώνα, για το έργο της Εταιρείας κατά τη χρονιά που πέρασε, – ο Ραγκαβής έλεγε στο έξτρεπτο – τόνισε ότι με την ανασκαφή και κυρίως την αναστήλωση των αρχαίων μνημείων όχι μόνο η Ελλάς θα είναι ευτυχέστερη που θα έχει τέτοια αριστουργήματα και οι νεοί θα φερέσουν ψυχικούς και πνευματικούς παρασέτης, που πέρασε, – από την αρχαϊκή Εποχή που δέχεται σήμερα σύρροις πολλών περιηργητών. Παραδείγμα της επορίας ταυτότητας έχουν την Ρωμή και πολλές αλλας πολεις της Ιταλίας, των οποίων οι κατοικοι κατά το πλείστον μέρος ευτυχούντων από την εισροή των περιηργητών, ένεκα των χαρακτηριστικών των Ελλήνων».

Ο Πιττάκης βέβαιως δεν απέβλεπε στην τουριστική εκμετάλλευση των μνημείων αλλά προσπαθούσε με το δόλιων της εισροής συναλλαγμάτως, να πείσει το Κράτος να τον υποθέτη στην προσπάθειά του και την προσπάθεια της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

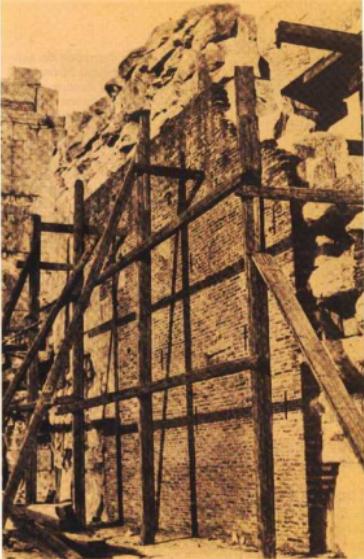
Η εκλογή του Πρωθυπουργού Κωλέττη ως προέδρου της Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1844, άξιωμα το οποίο κράτησε ως τον θάνατό του, το 1847,

υπήρξε δύσμενής τροπή των πραγμάτων της Εταιρείας, αφ' ενός γιατί ο Κωλέττης πολυάρχολος και με άλλα ενδιαφέροντα, δεν είχε καιρό να ασχοληθεί με την αρχαιολογία αφ' επέρου, όπως παρατηρεί ο Ευθύμιος Καστόρης σύμβουλος της Εταιρείας και ο πρώτος ιστορικός της «παρεργούθη καὶ αυτή» [η Εταιρεία δηλαδή] εἰς την οφρόδαν πάλη τῶν τοτε πολιτικῶν ἔριδων καὶ αντίζην, και ἐσχε παντας τοὺς πολιτικοὺς ἀντίπαλους του προέδρου καθ' εαυτῆς, η τουλαχιστὸν ἀδιαφόρους καὶ ψυχρούς». Η εκλογή του Ράγκαβη ως γραμματέως εξαφανίσας την υπέρχεια των πράξεων της Εταιρείας η οποία απασχολήθηκε πάλι με ένα από τα μνημεία της Ακρόπολης, το Ερέχθειο. Στη βόρεια πρόσταση, κάτω από την οφροή της αωζάντων ακόμη θωλωτή κατασκευή των Τούρκων που χρησιμεύεισε ως πυριτιδοποιήη. Αποφασιστική και εκτελέστηκε η κατεδάφιση του θύλου που βρίσκοταν κάτω από τη στέγη της βόρειας πρόστασης. Την στέγη αυτή εξ αλλού είχε ενισχύσει με χώμα ο στρατηγός Γκούρας όπως και του λοιπού Ερεχθείου, για να προστατεύει την οικογένειά του. Μια βόμβα τουρκική ουμάς, στις 12 Ιανουαρίου 1827, προκάλεσε την κατάρρευση της στέγης που έθψε κάτω από τα συντρίμμια της την οικογένεια του στρατηγού. Ο Γκούρας είχε ήδη σκοτωθεί στις 30 Σεπτεμβρίου του 1826. Η γυναίκα του Ασήμια, η Γκούρανα, που τον διαδεχτήκε στην αρχηγία των υπεραποτάσσων της Ακρόπολης, δρήκε και αυτή το θάνατο μέσα στα ερείπια του Ερεχθείου. Τους θανάτους αυτούς θεωρώντας τότε ως εκδήλωση της θείας δίκης για τον φόνο του Οδυσσέα Ανδρούτσου από τον Γκούρα πάνω στον Βράχο, στις 4 Ιουλίου του 1825. Ο Ανδρούτσος βρισκόταν φυλακισμένος στον Πύργο των Προπλάταιών, αυτόν που κατεδαφίστηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 1874 με έξοδα του Σλημάν, και εκεί δολοφονήθηκε και το ώμα του ρίχτηκε στο κενό για να γίνει πιστεύτη τη εκδοχή της απόπειρας απόδρασης από τον πύργο. Κάτω από την γαλήνια όψη των χρυσών μαρμάρων του Βράχου βρίσκεται θαμμένη μια ιστορία αιμάτων και βανάτου, δικαιών και αδίκων. Η ιστορία των μνημείων δεν σταματά σε κείνους που τα δημιούργησαν.

Την ίδια χρονιά, το 1844, η Εταιρεία έκαμε ανασκαφή και στη βόρεια πλευρά του Παρθενώνα όπου από την καταστροφή του 1867 υπήρχε «γιγαντιαίων ἔρεπτων παρμεγέλθησσος», που εικονίζεται από τους ωγόγραφους της εποχής. Η ανασκαφή απέβλεπε στην αποκάλυψη γηλυπτών

του ναού, μάλιστα των μετοπών της νότιας πλευράς από τις οποίες τότε βρίσκονταν 15 στο Βρετανικό Μουσείο ή στο Παρίσι και ή στην Αθήνα. Σήμερα στην Αθήνα δρίσκεται μόνο μια μετόπη της Νότιας πλευράς, αυτή που δρίζει ο Πιττάκης το 1833 και κομμάτια άλλων.

Το πρώτο μουσείο της απέκτησε η Αρχαιολογική Εταιρεία το 1847. Ήταν ένα λουτρό της τουρκοκρατίας, κοντά στον Πύργο των Ανέων και σ' αυτό τοποθετήθηκαν τα εκμαγεία των μαρμάρων του Παρθενώνος. Η επιβυμίη της ανάκτησης των ίδιων των μαρμάρων, είδος Μεγάλης Ιδέας αρχαιολογικής, δεν εγκατέλειπε ποτέ τους μορφωμένους «Ελλήνες της εποχής και όπως λέγει ο Ραγκαβής «ενιοτε μεν, τό μορλαγούνεν, παροδικά τινα ονειρά τῆς ανακτήσεως αυτῶν μας επεφορήσαν εν τῇ ἐκτασὶ μας εἰς τὴν οφρὶ τῶν μνημείων ἀφ' ὧν ἀπεποσθάσσον». Οι καιροί όμως δεν ήταν κατάλληλοι, όπως δεν ήταν ποτέ, και το βέμα των μαρμάρων του Παρθενώνος είναι, όπως προ πολλών επάρτησε ο Μαρνιάτος, «προσφέλες μοτίβον» πολιτικών και αρχαιολόγων και όχι ασθραρη προσπάθεια. Η άριξη στον Πειραιά του αγγειού πλοίου που μετέφερε τα εκμαγεία προκάλεσε λαϊκό συναγερμό κατά τον Ραγκαβή: «αγαλλόμενος συνέρρεν ο λόρδος εἰς τὴν ἀκτήν και παριστασὶ τῶν πανγυρίων εἰς τὴν ἀπόβασιν οκτὼ καὶ τριάκοντα κολοσσαῖαν κβασιτιν, ἀν εἰλην μαθεὶ μετ' ενθουσιασμοῦ τὸ περιχρονέν». Το περιχρέον αυτό τοποθετήθηκε στο πρώτο μουσείο της Εταιρείας, η οποία είχε πλέον, κατά τους λόγους του Ραγκαβή «αντὶ τῆς ἀληθίνης τούλαχθισ τὰς οκτᾶς». Είδαμε στην αρχή πιας εκτός των Ελλήνων και άλλοι, ένοιο, ασχολήθηκαν με τη μνημεία των ενθεμερισμένης Ελλάδος, ο Ρός και μαζί του ο Σάουμπερτ, ο Χάνσεν. Ο Λόραν και εκτός αυτών ζωγράφοι και χαράκτες. Τώρα στα μέσα των αιώνων η Γαλλία αποφασίει να ασχοληθεί σοδαρότερα με τα μνημεία της αρχαίας Ελλάδας. Το 1845 ορίζεται στα στέλλεται στην Αθήνα για διαμονή και μελέτη τεωσόρων μηνών ενας αρχιτέκτων της Σχολής της Ρώμης, της γνωστής Villa de Medicis. Ονομαστοί αρχιτέκτονες διάθικαν από την Αθήνα και μελέτησαν τα κλασικά μνημεία της, αφήνοντας ωραία σχέδια τα οποία αν δεν ανταποκρίνονταν στην επιστημονική αλήθεια, δεν παυνούν να εκφράσουν μιαν μεγάλη εποχή όπου ο ρουμανός σύμβαδης με τον κλασικισμό. Πρώτος ήλθε το 1845 ο Θεόδωρος Βαΐλι, ο οποίος μελέτησε το Ερέχθειο και μας άφησε θαυμάσιες αναπαραστάσεις, ανεξάρτητα όπως είπα

Αναστήλωση του εσωτερικού του τοίχου του σκούπου του Παρθενώνος με τουβλά.

της επιστημονικής τους ακρίβειας. Τον ακολούθησε τον επόμενο χρόνο ο Alexis Paccard ο οποίος ασχολήθηκε με τον Παρθενώνα. Ο Jacques Tétau που ήλθε το 1847 μελέτησε πάλι το Ερέχθειο όπως ο Θεόδωρος Μπλαζ. Φιλοτέχνης και αυτός αναπαραστάσεις του μνημείου με άλλους χρωματικούς τόνους και πλατιεστέρα προς το κλασικό πνεύμα, με ξελιγτή τη απόδοση των κομμητικών στοιχείων.

Η ανασκαφή του λέοντος της Χαιρωνείας ήταν αλλού μεγάλο εργό του Σταματάκη στο οποίο, όπως λέγει ο Κουμουνόδης σε λογοδοσία το «εξέτελεν, αφροποτασίας και της υγείας του, πριν είναι προσβαλλούντων απαγ. και διν.». Και πραγματικά εκεί, στη Χαιρωνεία, προσβλήθηκε από την ελονοσία, η οποία του τον βασάνισε ολόκληρη την υπόλοιπη ζωή του, ώστε τον 19 Μαρτίου του 1885, ημέρα του βανάτου του, θανάτου που προπλήθη από τις συνέπειες της ασθενείας αυτής που μαρτίστηκε την Ελλάδα το πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

Ο Σταματάκης ήταν εκπρόσωπος της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην ανασκαφή των Μυκηνών της Σλήμαν που έγινε από 28 Ιουνίου μέχρι 4 Δεκεμβρίου 1876. Η συνέργαση με τον Σλήμαν δεν ήταν εύκολη. Κατηγόρησε μάλιστα επισήμως τον Σλήμαν τον Σταματάκη πώς του έφερε εμπόδια για τον πάρει τη δοξα των ανακαλύψεων και σε τούτο είχε συνεργάτη την γυναίκα του, η Σοφία Σλήμαν που οποία ήταν ο Σταματάκης θεωρούσε πιώς ήταν η αιτία των προστρί-

βών και των κακών σχέσεων του με τον Σλήμαν. Σε γράμμα που προς τον Κουμουνόδη της 13 Σεπτεμβρίου 1876 ο Σταματάκης λέγει πως «η κυρία του έπεστρεψεν ενταῦθα εἰς Αθήναν ἄλλα καλά το να μη πρηγτοί διωτοί πάντα οι συνέβη αυτή το επροκαλεῖς και φιδωμάται πολὺ μη εχουμεν παλι τα ίδια..». Αναφέρεται στο Σταματάκης σε επειδόματα που συνέβησαν λίγες μέρες πριν, όταν η Σοφία Σλήμαν, κατά τη διήγηση του Σταματάκη, «πρόστοι και αυτή να μη κακολογήσει ενωπίον των εργατών αώς αγρομάρτιν και άλλων». Και ουχίρως.

Τα υπερβολικά θέματα της ανασκαφής Σλήμαν στις Μυκήνες είναι ανώγαυα ή μονομερία γνωστά. Ο Σταματάκης έκαψε μέχρι κεραίας το υπερεσιακό και το επιστημονικό καθηκόν του και οι εκθεσίες και οι αναφέρομενοι του είναι πολιτισμές για τα στοιχεία που διασώζονται, προϊόντα προσεκτήκης παρατηρήσης και γνώσεων.

Ο Σταματάκης έλεγε ότι το 1885 Συνέχισε να εργάζεται αδιάκοπα και με πυρετώδη ρυθμό από την παρατηρηση του Ευστρατιδή τον οποίο διαδέχεται ως Γενικός Εφόρος, αξιώματος που το δώριζε χωρίς να πατερεί αντίρρηση. Η τελευταία χρονία της ζωής του όμως φινέται πιώς ήταν επώδυνη και ο θάνατος του στην 19 Μαρτίου 1885 όχι μόνο πρόσεγγη θλίψη στους φίλους του αλλά αποτέλει και το τέρμα της λεγόμενης πρωκτής εποχής της ελληνικής αρχαιολογίας. Τον Σταματάκη το διαδέχεται ο οποδαρμένος Παναγιώτης Καθβόδιας, κορυφαίος, τεχνοκράτης δραστηριούς και αποτελεσματικός από τον οποίο λείπει η θέρμη της αγάπης και της αυτοθυσίας, που είχε ο

Σταματάκης και οι σύγχρονοι του για τα αρχαία.

Με πολλή συντομία περιέγραψα μερικά σημεία της ιστορίας των πρώτων δεκαετιών της ελληνικής αρχαιολογίας που χαρακτηρίζεται ως ηρωική. Σκοπός μου ήταν να δείξω πώς η ελληνική αρχαιολογική επιστήμη ξεκίνησε από το βιβλικό χρόνο. Οι πρώτοι της θεράποντες ανήκουν στη γενιά των αγωνιστών. Ο Ράγκαθης χαρακτηρίζοντας τον Πιττάκη λέγει πώς «τον εβλεπαν, σ' αύτους τους ταραγμένους καιρούς, με το καρυοφίλι του παλαρκαρίου στο χέρι, να αναζητεῖ τη σράγια λειτανά, εκθέτοντας τη ζωή του σε κίνδυνο, για να τα διασώσει από τη βαρβαρότητα του χέρου, να τα περιωλλέξει και να τα φοραλσεί».

Η αποκάλυψη των αρχαίων μονημένων ήταν ψυχική και ψυχολογική ανάγκη για κείνους που έφτιαζαν το νέο κράτος. Σήμερα έχουμε ιστορική παράδοση και περιφραγμένα στα τους προγόνους μας, τον Κολοκοτρώνη, τον Καραϊσκάκη και τους άλλους αγωνιστές, εκείνους ίδιους ξεκινούσαν χώρις παράδοση, έτοις νόμιμαν τουλάχιστον, και έπερπε την φτιαχνήν. Παράδοση τους έγιναν οι αρχαιοί Ελλήνες, οι οποίοι αποτέλεσαν το εισιτήριο για την κοινωνία των ευρωπαϊκών εθνών. Σήμερα είναι διαφορετικά. Οι αρχαιοί είναι οι σεβάσμοι

προπάπποι μας, πιο κοντά μας ίδιας είναι ο Διονύσιος ο Σκυλδόσφορος και ο Ρήγας.

Τα αρχαία μνημεία τα χρειάστηκε και το ελληνικό κράτος για να στηρίξει την επιστημονική ιδεολογία του. Η Μεγάλη ίδεα για την οποία μίλησε πρώτος, στις 14 Ιανουαρίου 1844, ο ίωνας Νήστης Κωλέττης που θα θεμελιωνόταν: Και εδώ προβάλλεται το παράδοσο που επικρατεί στην ελληνική αρχαιολογία και σήμερα, το χόσμα δηλαδή ανάμεσα στις προθέσεις και τις πράξεις του κράτους. Άλλα αυτό είναι μάλιστα ηστορία, απότοκος της αδυναμίας μας να συνδέουμε με το ελληνικό πνεύμα μέσω της Ευρώπης, όπως το ζήτησε το 1845 ο Στέφανος Κουμανούδης. Η σύνδεση αυτή, μπορεί και σήμερα να γίνει, πάντα υπόρχει καρός, αρκεί να εγκαταλέιψουμε τους ευκολούς τρόπους που συντηρούμε, πιετεύοντας πιο συντηρούμε την παράδοση. Παράδοση είναι να προχωρούμε μπροστά με στήριγμα και πηγή γνώσης το παρελθόν και όχι να μένουμε σ' ένα τεχνητό παρελθόν. Αυτό ίδιας είναι το πρόβλημα ολόκληρης της πνευματικής μας ζωής και χρειάζεται διεξοδική εξέταση.

Ο Παναγιώτης Ευστρατιδής, γεννημένος το 1815, τρία χρόνια πριν από τον Κουμανούδη, στον Μανταμάδο της Λέσβου, όπου και το προσκύνημα του Ταξίαρχη, υπήρξε μαθητής του Μπλέκ στη Γερμανία και δια-

δέχτηκε, στη θέση του Γενικού Εφόρου των Αρχαιοτήτων, τον Κυριακό Πίττακη, το 1863. Μόνος και αυτός όπως ο προκάτοχός του, υπηρέτησε τον Γενικό Εφόρος ως το 1884 χρονιά κατά την οποία αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Επειτα από υπρόσημους εναντίου του στον Τύπο, Στενός συνεργάτης της Αρχαιολογίκης Εταιρείας συνέχεις μετά τον Τιτάκη την ανασκαφή της Ακρόπολεως την οποία αναγκάστηκε να διακόψῃ. Στα χρόνια του ιδρύθηκαν τα δύο σημαντικότερα μουσεία της Ελλάδος, της Ακρόπολεως και το Εθνικό. Υπήρξε εκείνος που προετοίμασε το έδαφος για την περίοδο του Καθβαδία.

Ο Ευστρατιδής, χαροκτήρας μεθοδικός, με φήμης πολύτιμα χειρόγραφα, καταλόγους μουσείων, έγγραφα, επιστολές και πάνω από όλα το ημερολόγιον υπηρεσίας της Γενικής Εφορείας των ετών 1863-1884 οπου με σχόλια περιγράφει την καθημερινή υπηρεσία, ως την ημέρα της αποδοχής της παραίτησης του από τον υπουργό Βουλητική. Οι τελευταίες λέξεις του ημερολογίου του είναι τούτες: «· Μαρτίου 4η ωρα μ.μ. που αποστέλλεται η παραίτηση μου υπό τον Υπουργό υπογεγραμμένη της 29ης Φεβρουαρίου 1884. Τελευταίη ενταῦθα η υπηρεσία μου».

Ο Παναγιώτης Σταματάκης γεννήθηκε, σύγχρονο ποτέ, στην Βαρβίτσα της Λακωνίας και προσλαμβάνεται τον Ιανουάριο του 1866 ως υπόβοθος του Γενικού Εφόρου, του Ευστρατιδή δηλαδή, «·να καταγραψή μετ' αυτού τος εν ταῖς ιδιαιτεραὶ οἰκαις ἀρχαιοτηταῖς». Ως το 1871 διαπιστώνουμε την συνέχεια της υπηρεσίας του από την έγραφη της Γενικής Εφορείας που καθαρογράφει. Με πρόταση της Αρχαιολογικής Εται-

Αποψη της Ακρόπολης. Διακρίνονται τα χώματα των ανασκαφών πάνω από τα μνημεία της νότιας κλίτους.

ρειας αποστάται, το 1871, στην υπερεδία της ως περιοδευμένων έφορος, ως απόστολος, μαζί με τον οχυρώρχη Σύμου Αντώνιο Βλαστό. Από την πρώτη στιγμή εδείνε την αγάπη που είχε για τα αρχαία, τη μεθόδικότητα, την προσήλωση στο καθήκον και τον επιστημονικό τρόπο εργασίας του. Πολλές είναι οι επιγραφές που δημοσιεύεται ο Κουμανούδης από το ακριβέστερα απογράφα του Στατατόκη Πλήθης είναι οι ανασκαφές που έκανε στη Βοιωτία, στη Χαριδαίο, στην ακραίη πεδιάδα της Τανάγρας με τα έδαφα πτηλίνα ειδωλίου που δριώκονταν μέσα στους αναρρήματα πόλεων της περιοχής των οποίων με λιαστώδη μνία λεγλατούσαν οι αρχαιολόγοι, καθώς τα κτερισμάτων αυτά είχαν γίνει τον συρμό την εποχή εκείνη και ήταν ονταν με επιμονή.

Η ανάληψη της γραμματείας της Αρχαιολογικής Εταιρείας από τον Κουμανούδη το 1859 και ο θάνατος του Πιττάκη το 1863 είναι δύο γεγονότα σημαντικά για την ελληνική αρχαιολογία. Με τον θάνατο της Πιττάκη κλείνει οριστικά μία εποχή που την αρχή της αναγεν στον Αγώνα τότε, που όπως μας παραδίδουν με τους επικειμενούς λόγους τους ο Φίλιππος Ιωαννίνος και ο Αλέξανδρος Ραγκαβής, ο Πιττάκης φρόντισε να σταλεί μολύβι από τους πολιορκημένους Τούρκους στην Ακρόπολη για να μη χαλασσούν τα αρχαία μνημεία αναζητώντας το. Με τον Κουμανούδη γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας αρχίζει η ανοιξη της ελληνικής αρχαιολογίας. Νέοι ανθρώποι, σπουδασμένοι δενίοι φιλόλογοι, γλωσσομαθείς, στορμάνενοι προς την Εύρωπη, τον περιοστικό: Φίλιππος Ιωάννου, πρόδρομος της Εταιρείας και μάλι του ουμαδουλίου οι Λύσανδρος Καυταντζόγλους, ο φημισμένος αρχιτέκτονας, Ευθύμιος Καστόρχης, καθηγητής της Λατινικής φιλολογίας, Παναγιώτης Ευστρατάδης, ο διδάσκος του Πιττάκη στο άξιμα Γενικού Εφόρου, Συπιρίδων Φωτικλής, καθηγητής της ελληνικής φιλολογίας. Ευθύς αρχίζουν μεγάλες και συστηματικές ανασκαφές και πρώτη, στις 3 Δεκεμβρίου 1859, της Παναγίας της Πυργώτισσας, με μεμρινά λόγια όμως, τη στοά του Αττάλου. Για την απόδοση των ερετιών που αποκαλύπτονταν γίνονταν διάφορες εικασίες, ονομάστηκε το μνημείο Ποικίλη στοά, γυμνάδιον Πτολεμαίου, ναός της Ήρας, η εύρεση του επιστυλίου όμως με την αναθηματική επιγραφή επέτρεψε στον Κουμανούδη να το ταυτίσει. Άλλη ονομάστηκε ανασκαφή του επόμενο χρόνου είναι εκείνη που ένινε στο χώρι της γκρεμομένης εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου της Κατηφόρη. Είναι πολύ γνωστή η μοναδική συλλογή των τετράγωνων Ερμών με τα κεφαλάρια των Αθηναίων κομματών των εφιβόλων που δριώκονται στο Εθνικό Μουσείο.

Πραγματική πινακοθήκη αποκαλύφθηκε με ρεαλιστικά γλυπτικά πορτραίτα Αθηναίων του 2ου αι. μ.Χ. Οι μεγάλες ανασκαφές συνεχίστηκαν το 1862 με την αποκαλύψη του Θεάτρου του Διονύσου και το 1863 με την ταύτιση, έπειτα από την τυχαία έύρεση του αναγλύφου του Δεξιώτη, του Κεραμεικού. Ο Αθανάσιος Ρουσόσπουλος, καθηγητής της αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο, που πρώτος δάσκαλος την επιγραφή της βάσης του αναγλύφου του Δεξιώτη λέγεται στην πρώτη δημοσίευση του ευρήματος: αλλ' όποιος υπέρβεντος για τον χαροκόπιον, όταν καθαρίσθεντος τον τούναν γύρω από τον αναγλύφον ανταρμένων κεντρώων μαρμόρου ὄντεργαμα την επιγραφή, μεγάλα και καλά γράμματα έχουν. Νῦν δὲ ξόρκεν και αποδεῖν εκ τῆς παρούσας ἐπιγραφής, ουσοπέμπτης μετὰ τριῶν την Πανασσονίου χωρίων, ὃν ἔντασθα εν τω Κεραμεικῷ εὔριμον. Γιανίνας γίνεται φιλοκόπιο ο Κεραμεικός να δριώκεται εκεί που είναι, για τον Ρουσόσπουλο και τον Κουμανούδη οώμας ἐπέρπετε να δρεθεὶς και να αποδεῖην, γιατί το μόνο που δέλπεται τότε ήταν χωράφια και σπιτόπουλα. Κι αν ταύτη ἐφέρεται στο φως πότε πότε κάποιο επιτύπωμα αναγλύφου, τούτο δεν ήταν απόδειξη, ἡ Αθηνά είχε, όπως ολοι γνωρίζουμε από τα καθημερίνια ευρήματα, πλήθης νεκροταφείων. Η επιγραφή του αναγλύφου που μνημεύεται τον θάνατο του Δεξιώτη στον Κορινθιακό πολέμο, επέτρεψε, τότε, την ταύτιση του Κεραμεικού και το Εκείνημα μάς μεγάλης, γνωσταίς ανασκαφής που στην κυριότερο μέρος της έφερε σε πέρας τον Κουμανούδη. Στην περίοδο της γραμματείας του Κουμανούδη έγιναν και άλλες μεγάλες ανασκαφές της στοάς του Ευμένους ανατολικά του Ωδείου του Ηραδίου η οποία μαζί με τον θέατρο αυτό αποτελούσε τον λεγόμενο Σερπεντέτ. ονομασία που δηλώνει το τείχος της Ακρόπολεως στη σημείο εκείνου που κτίστηκε κατά την τουρκοκρατία. Ανατολικά της στοάς του Ευμένους αποκαλύφθηκε το Ασκληπιεῖο, μέγας αρχαιολογικός χώρος και αυτός. Η ανασκαφή του υπήρξε από τις δυσκολότερες και μόνο με την Ακρόπολεως μπορεί να συγκρίθει. Ο Κουμανούδης ο οποίος είχε την διεύθυνση της ανασκαφής επέντε οναφίρεσε πρώτα τα χώματα και τις πέτρες της ανασκαφής της Ακρόπολης που είχαν ρίχτει στο χώρο του Σερπεντέτ, τότε το κακίει και ο Κωλαέττης το 1844 στην εισηγητική της έκθεσή, «τα χώματα τής ανασκαφής της Ακρόπολεως έρρημος κατά την Ακρόπολη», ωστε εβλαφαν με πολλάχοι τους τούχους, έχμισαν δέ και κατεσκεπασαν το

Θέατρο του Βακχου. Εδώ πρέπει να τονιστεί πως το θέμα των χωμάτων των ανασκαφών της Ακρόπολεως, που τα δέλπουμε σε παλιές φωτογραφίες ως φωτεινούς ακίνητους καταρράκτες πάνω από το Ωδείο του Ηρώδου και την στού του Ευμένους, είχε προκαλέσει πολλά προβλήματα στους αρχαιολόγους για τις πρακτικές και τις επιστημονικές συνεπείες της μεθόδου που εφαρμόζονταν ως προς την αποκομιδή τους από το Βράχο. Ο ίδιος ο βασιλιάς Όθων απασχολήθηκε, και διαφωτιστικό για τον ενδιαφέρον που έδειχνε για το δήμαρχο αυτό είναι ένα σημείωμα του, της 21 Νοεμβρίου 1852, προς τον Υπουργό της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Σταύρο Βλάχο. Το σημείωμα αυτό έχει ως εξής:

Κυρίε Υπουργε! Πολλοί αρχετονεύοντες φρονούσαν στον αρνητικούσιο τα τείχη της Ακρόπολεως κατά την προτάση του κυρίου Βενιζέλου κινδυνεύουσαν ν' απολεθούσαν πολλά λειμαντά της αρχαιότητος, διότι θελούσαν καλύπτει τα χωμάτα τα οποία μερικούς τούδε κρατούσαν παρ' αυτα τα τείχη. Πριν η οθέν να κατεδαφίσουσαν απάλλαξε προκάλεσε την γνωμή των πνων. Για να αυμητηρωθεί η σύντομη αναδρομή στα πρώτα χρονια της ελληνικής αρχαιολογίας πρέπει να μηνυμένουσαν δύο ακόμη πρόσωπα, τον Παναγιώτη Ευστρατάδη και τον Παναγιώτη Στατατάκη. Λιγοί είναι οι αρχαιολόγοι που έχουν ακούσει τα ονόματα του Ευστρατάδη και του Στατατάκη και ακόμη λιγότεροι εκείνοι που έδουν κάτι για το έργο τους, το τόσο μεγάλο και τόσο όγκωστο. Οι μορφές τους δεν θεωκαν αως εμάς. Για τον Ευστρατάδη είναι γνωστό πως απέφευγε τους φωτογράφους, ενώ για τον Στατατάκη δεν έρουμε τιπέτο το σχετικό με την προσωπική του ζωή. Έτικώς όμως και των δύο έχουν αωθεί πολλά χειρόγραφά τους και πάνω σ' αυτά και στις πληροφορίες συγχρόνων τους θεωρίζουμε τις γνώσεις μας.

Ακολουθεί τον επόμενο χρόνο ο Prosper Desbuissens με μελέτη των Προπύλαιων, το 1851 ο Louis - Jules André με αναπαραστάσεις του Ηφαιστείου, το 1855 ο Louis - Victor Lourauνet ο οποίος ασχολήθηκε με κάτι πιο μακρινό, τον ναό του Ποσειδώνος στο Σουνίο, και τέλος το 1864 ο Louis-François Boitier ο οποίος ξαναμελέτησε τα Προπύλαια, τα οποία παρουσιάζαν πλέον μια νέα άψη έπειτα από τους συνεχείς καθαρισμούς που γίνονταν στο μνημείο και τις κατεδαφίσεις των μεσαιωνικών και τουρκικών προσθήκων. Οι αποστολές αρχετονεύοντων συνεχίστηκαν και άλλα μνημεία, μελετήθηκαν και σχεδιάστηκαν όπως ο ναός

της Αφαίας στην Αίγινα λεηλατημένος στην αρχή του αιώνος από τον Cockerell και του Απολλώνος στη Φιγάλεια, το εξαίρετο δημιούργυμα του Ικτίνου στην Αρκαδία. Η παράδοση συνεχίστηκε με τη μελέτη και άλλων μνημείων σε νεώτερα χρόνια, όπως του Τελεστρίου της Ελευσίνος από τον Blavette ή των Δελφών από τον Τουραΐδη.

Τα έργα αυτά έμελλαν να δημιουργήσουν ολόκληρη σχολή από την οποία δεν επωφελήθηκαν.

Ποιά είναι η θέση των Ελλήνων από την άποψη της απεικόνισης των μνημείων στα μέσα του 19ου αιώνα; Δεν υπάρχουν αρχιτέκτονες, δεν υπάρχουν ψηφράφοι. Τα σχέδια του Ιατρίδη που δημοσιεύονται στην Εφημερίδα Αρχαιολογική παρουσιάζουν μεταξύ των ανισότητων. Σε λίγο όμως και ο Ιατρίδης θα απουσιάζει στην Αραχωβά. Μερικές επιγραφικές δημοσιεύσεις που θα κανείνει η Αρχαιολογική Εταιρεία από το 1851 ως το 1860 θα συνοδεύονται με σχέδια επιγραφών που δεν προσθέτουν πίπτε στα παλαιότερα της Εφημερίδας. Τα πρώτα αιδίολα αρχαιολογικά σχέδια και τα μόνα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εκείνα που φιλοτέχνησαν ο αρχιτέκτονας Νανγκή Κάλκος για να εικονογραφήσουν την αυλαγονή έκδηση περί Ερεχθείου. Τα πρώτα αιδίολα αρχαιολογικά σχέδια και τα μόνα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εκείνα που φιλοτέχνησαν ο αρχιτέκτονας Νανγκή Κάλκος για να εικονογραφήσουν την αυλαγονή έκδηση περί Ερεχθείου. Τα πρώτα αιδίολα αρχαιολογικά σχέδια και τα μόνα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εκείνα που φιλοτέχνησαν ο αρχιτέκτονας Νανγκή Κάλκος για να εικονογραφήσουν την αυλαγονή έκδηση περί Ερεχθείου. Τα πρώτα αιδίολα αρχαιολογικά σχέδια και τα μόνα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εκείνα που φιλοτέχνησαν ο αρχιτέκτονας Νανγκή Κάλκος για να εικονογραφήσουν την αυλαγονή έκδηση περί Ερεχθείου. Τα πρώτα αιδίολα αρχαιολογικά σχέδια και τα μόνα για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι εκείνα που φιλοτέχνησαν ο αρχιτέκτονας Νανγκή Κάλκος για να εικονογραφήσουν την αυλαγονή έκδηση περί Ερεχθείου.

Προς τα μέσα του αιώνος ένα σημαντικό γεγονός συντελείται στην ελληνική αρχαιολογία, η ίδρυση της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής έπειτα από συνεννοήσεις του Κωλέττη και του Γάλλου πρεσβευτή στην Αθήνα Piscatory. Με την ίδρυση της Γαλλικής σχολής και των άλλων που βακολούθησαν, το 1874 την Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, το 1881 της Αμερικανικής Σχολής και το 1886 της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής, η μελέτη των αρχαίων ελληνικών μνημείων θα αναπτύχθει μεγάλες ανασκαφές θα διεξαχθούν. Οι Ελλήνες όμως αρχαιολόγοι θα εξακολουθούν να έχουν τα ίδια μεγάλα προβλήματα που δημιουργούν την έλλειψη χρημάτων, η έλλειψη μουσείων και η έλλειψη αρχαιολόγων.

Τη δυσάρεστη κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική αρχαιολογία τονίζει τον Οκτώβριο του 1844 με εισηγητήκτη έκθεση προς τον Θόβανο ο Πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης ο οποίας κανείνει σφοδρή κριτική των

ανασκαφών του Πιττάκη στην Αρκόπολη, τον κατηγορεί για έλλειψη μεθόδου στην εργασία, για αμέλεια στην προστασία των πολύτιμων ευρημάτων και για τις αναστηλώσεις του Παρθενώνας, μάλιστα για την αμηχανία του δόρειου τοίχου του στηκού με τουθύλα, «προσαγαφας εις βασιλικήν παρφυράν λαμβάδα, καραβόπαναν» όπως λέγει. Η κριτική του εκτείνεται και στο περιεχόμενό της Εφημερίδας Αρχαιολογίκης που συντάσσει μόνον ο Πιττάκης. Η έκδοση της κατά τον Κωλέττη, πρέπει να ανατείθεται σε επιτροπή, έτσι «βέλει παινούνα να κινητή τον οίκτον και τον γέλωτα παντών των αρχαιολόγων και μαλιστα των της μοροστοφορίου τερπνών, καθώς τούτο έγινε τούδε δύο των παραπολογίους και την αγράθευτην τραγουδοφωνίαν». Οι ακλούτοι λόγοι του Κωλέττη δεν βελτίωσαν την καταστάση. Η Εφημερίδα Αρχαιολογική έκαστούθηκε ώστε εκδιδόταν από την Πιττάκη μόνο κατά τον ίδιο τρόπο.

Τη χρονιά που ο Κωλέττης γίνεται πρόεδρος της Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1845, εκδίδεται στη Βελγίου ένα μικρό βιβλίο με τον τίτλο «Ποιο σπέσιος η τεχνή των Ελλήνων την οπερών». Τα αρχικά κάπως από τα οποία κρύβεται ο συγγραφέας σημαίνουν Στέφανος Αθανασίου Κουμανούδην. Προκειται για τον κατόπιν μεγάλη αρχαιολόγο και επιγραφικό, το 27 επτάν. Τα χαρακτήρια μεγάλο όχι τόσο γιατί τα αρχαιολογικά του γραπτά άνοιξαν δρόμους και ανέτρεψαν ακόμη, όσο νιώτι από το 1859 κιριαρχήσαν στην ελληνική αρχαιολογία, καταβύνει την πορεία της και καθορίζει την ιδεολογία της. Αν μηδενεύει το μικρό πρωτότοπο του είναι γιατί αυτό καθορίζει την επιστημονική του ιδεολογία η οποία στραμμένη προς τη Δύση και τον Διοφωτισμό θα ελέγει σε υπόκρυψη με αντίτετες πνευματικές και εποπτημονικές ταξεις, σήμερα η συντηρητική των δύο ιδεολογίων που φαινούνται φωτιά της τόπη του θα μολύνει γεννινόταν, οι απώλειες του Κουμανούδη για την ελληνική ιστορία θα καθορίζουν τις ενέργειες του απενέπται στη μητρεία και για τις ενέργειες αυτών θα υπάρχουν αργότερα και σημερί ακόμη, αντιρρήσεις και κατακρίσεις. Πιστεύει ο νέος Κουμανούδης ότι η αρχαιολογία Ελλάδα, η οποία πρέπει να πληρώσει ο «Ελλήν - διά να ιδη και να μαρβ τα οσα εχε ληγμονούν προ τοσούτων αιώνων, ως απομακρύνεις αυτής νεορεώς δια να άδωντηρον τάν πολιτικών και τών αλλών πτωτασεων και επιρροών», η αρχαιολογία Ελλάδα λέγεν προσεκτεί στην Ευρώπη της οποίας οι κάτοικοι «οικειοποιήθηκαν όλη της την ουσίαν». Πρέπει το Ελλάς να δεχεται την αληθινή αυτή διά να ποτίσται με πειρούστερα μπιταστούνταν τα νοματά της αληθείας Ευρωπαϊκής σοφίας ως πηγαδιά της Ελληνικής γης, και διά τούτο προσφέρεται προ της Ευρώπης με τη θυμεία των οποίων θα κερδίσουμε μεταξύ των Ευρωπαϊκών εθνών τη θέση μας ως ιστότιμα μέ-

λη, αξιώμα που προκύπτει και από τη διδασκαλία του Κοραή ο οποίος είχε πεθάνει λίγα χρόνια πριν, στις 6 Απριλίου 1833, όταν ο Πιττάκης έκαμπε την πρώτη ανασκαφή στην Ακρόπολη και εύρισκε την μετόπη της νότιας πλευράς του Παρθενώνας. Το πρόβλημα λοιπόν του Κουμανούδη, Ευρώπη ή Ανατόλη, που εκείνος το έλασε, εξακολουθεί να μοι δυσχέλει και να φρενάρει καθε σοβαρή πνευματική προσπάθεια, σημερί μάλιστα βρίσκεται σε έξαρτη και φορέο την μανιά του νεοελληνικού. Τις απόψεις του ο Στέφανος Κουμανούδης εξέφρασε με σαφήνεια και συντομία γράφοντας αρκετά χρόνια αργότερα πια «εκ νεαρών ρου ήμων, των κλαυκών λεγομένων χρονών διδαγμάτων εινεργονοίδες, καρμίν κλων δεν φρονθανώ προς τας αρέτας του Μεσαίωνας, και της Τουρκοκρατίας της μερή του Ρήγα και της Φιλίππης Εταιρείας».

Μαζίτης ο Κουμανούδης του Φρειδερίκου Thiersch, του Leonhard Spengel, του Φρειδερίκου Schelling στο Μονάχο, του Αγιούστου Βοεκή και του Κοράλου Ρίτερ στο Βερολίνο φένδυε στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 1845 όπου με την θυμεία του Κωλέττη, τον οποίο εγνώριζε από το Παρίσιο, διορίζεται ωρηγότης της Λατινικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο. Σύντομα δεύτερος ενδιαφέρον για την αρχαιολογία. Το 1851 γίνεται μέλος του Αρχαιολογικού Συλλόγου της Αρχαιολογικής Εταιρείας, τον επόμενο χρόνο μέλος της Εφορείας και το 1853 Αντιγραμματεύς Μεσολαβεί, το 1854, ο φοβερός λοιπός στην Αθήνα και η βομβαία νέκρωση της Αρχαιολογικής Εταιρείας που θα δικρέψει ως το 1858. Με την αναβίωση της Εταιρείας γίνεται ο Κουμανούδης, το 1859, γραμματεύς της, αξιώμα που θα διατηρήσει ως το 1894, χρονία κατά την οποία θα πορτετηθεί και θα ιδιωτεύσει, ως τον θάνατο του, το 1899.

The Early Years of Greek Archaeology

B. Petrakos

The ancient monuments of Greece have served to the modern Greek state as an excellent source for the expression of its ideology. This concept as well as the Greeks' belief that the antique monuments were a venerated heritage led to the foundation of an archaeological service and national museum on Aegina island, soon after the establishment of the Greek state. This first archaeological service, originally staffed with independence fighters and philhellene scientists succeeded to overcome the post war chaos and with the help of the Archaeological Society to reach its goal: to rescue and restore the antiquities and to organize a most efficient service, which, in spite of the political and financial obstacles, laid the foundations of the contemporary Greek archaeology.